

MARK TWAIN: JÁMBOR LELKEK KÜLFÖLDÖN (THE INNOCENTS ABROAD)

Fordította : Benedek Marcell. Szerkesztette és a jegyzeteket írta : Lutter Tibor. Művelt Nép Könyvkiadó, 1954.

Dickens 1841-ben felolvasó körútra indul Amerikába és azzal a kiábrándulással tér vissza, hogy az amerikaiak főistene a dollár, hogy a tisztesség és becsület elvész a magán- és pénzerdekeltségek hálójában, a rabszolgatartó erkölcs barbárságában. A hajókalauzból lett bányatelepi újságíró, Mark Twain, ott hordja poggyászában Dickens regényeit, s nem múlik el mestere feljegyzései (American Notes) után huszonhat esztendő, amikor mindezek ellenére azzal a meggyőződéssel indul egy San Francisco-i lap megbízásából európai körútjára, hogy a liberális burzsoázia kezében vannak az igazi demokrácia megteremtésének feltételei.

Mark Twain nem elfogult honfitársaival szemben, még az északiakkal sem. Nem polemizál ugyan, mint Szaltikov-Scsedrin, aki viszont egy évtizeddel később jár nyugaton, s útja lényegét szinte egyetlen dialógusban fogalmazza meg — az európai fejlődésben helyet kereső, de annak politikai-társadalmi formáit keményen bíráló, minden forradalmi jelenséget számon tartó kritikus útirajzában (Külföldön). Mark Twain a liberális demokrácia, a fejlett technikájú ország fölényével néz körül Párizsban éppen úgy, mint Nápolyban vagy a beduinok között. Nem az amerikai és európai viszonyokat méri össze, hanem illúziókat rombol, az útikalauzok, a hamis hírvéres, a vallási előítéletek illúzióit. Soraiból kicseng ugyan a civilizált polgár kritikája a civilizálatlanság felett, de mégsem erre a két végletre épít.

Igaz Veres Péter észrevétele, amikor azt mondja (Csillag, 1955. február), hogy helytelen egy népet a köztereken lebzselő bizonytalan egzisztenciákból, az idegent körülvevő koldusokból és naplopókból megítélni, s hogy ezért Mark Twain «a népi valóságnak csak a felületét maradt». Ám Mark Twain akár az olasz, akár a török vagy arab koldusokról beszél, nem a dolgozó népről vonja le következtetéseit! — s ez szorosan összefügg ábrázoló módszerével. Leggyakoribb karrikírozó eszköze, hogy a végleteket állítja egymás mellé. A hihetetlen kincseket őrző templomokat és az ajtajukban ácsorgó koldusokat; a durva csuhájú, mezítlábas barátot, aki eleven példája lehetne az önsanyargatásnak és vezeklésnek, valójában azonban kövér és derűs, mintha másokat éhezettne. Ez a módszer keríti egymás mellé a mesés török fürdőről táplált ábrándokat s az istállószőrű kellemetlen szagú hodályt, kiéhezett csutakoló fürdősével együtt; így jut a fényes, udvarias Párizsról

írt riportba aránytalanul nagy hely a börtönöknek; ezért kerül Velence nagy múltja mellé a Mark Twain látta Velencének elhanyagoltsága, szegénysége; ezért mulatságos, hogy Firenzében a tervezett Szent Sír helyére éppen a zsarnok Medici-eket temették, és csak így lehet szatíra tárgya Tizian, Tintoretto, Veroneze, Rafael, mert »nemes lehetségüket szörnyeteg magasztalásával prostituálták», e két véglet pedig legalább annyira tragikus, mint nevetséges.

Mark Twain szatírájának elemzését szívesen láttuk volna Mészáros István hézagpótló tanulmányában (Szatíra és valóság, 1955.), nem e rövid recenzió feladata, hogy elmélyedjünk benne, de mégsem kerülhetünk el néhány megjegyzést. Az előbb említett ellentétek polarizálása nemcsak alkalmas és általános eszköze Mark Twainnak, de a legegyszerűbb is. Súlyát azonban a tartalmi, szinte adatszerű bőszégtől kapja. Mark Twain részben megfigyeléseivel áraszt el, de a valóság tényeinek lenyűgöző tömegével is. Olvassuk el például »Az elképesztő Konstantinápoly« című fejezetet. Két bekezdésben a fél görög történelem. És nem kevesebb szkepszis. Perikles, Marathon, Xerxes, Byron után hirtelen fordulattal saját környezetére tér át: »... amikor aztán a szárazföld eltűnt szemünk elől, folytattuk a kártyázást«. Mark Twain a nyomorúságot sem a civilizációval eltelt polgár igényével nézi, a nagy múltat sem történelmietlen kiábrándulással a jelenhez mérve.

Szatírát írni filozófikum nélkül nem lehet. A szatíra világkép a világ képe ellenében, kellő a való ellenében. Mark Twain tud örülni a jónak, a nyugodt párizsiaknak, a szépnek, az olasz műemlékeknek, de kénytelen a csodálkozásból minduntalan átcsapni kételkedésbe, mert úgy látja, hogy az ember nem tud emberhez méltóan élni, emberhez méltóan bánni a rábízottakkal. Így lesz Mark Twain számára is a világ egy hatalmas cirkusz, melyben igen kevés dolog van úgy, ahogy lehetne. Nem keresi az okát: miért? Az pedig, hogy a tényeket nem a maguk belső történelmi törvényszerűségei felől nézi, erkölcsi relativizmusoz vezet. Miszerint: minden lehet nevetséges, az a kérdés, honnan nézzük. Mark Twainnek nem az a hibája, hogy felületes, hanem az, hogy egy groteszk párhuzamért vagy felsoroláért hajlandó feláldozni esetleg kevésbé meglepő alapigazságokat, hogy végső soron önmaga a mérték, hogy minden humanitása ellenére is éppen az emberrel szemben a leggyanakvóbb. Figyeljük csak meg meny-

nyire személytelenek az alakjai is! Szalikov-Scsedrin az emberben a megtestesült elvet kereste, egy Stefan Zweig vagy Kosztolányi európai útirajzában a nagy emberi találkozások a legtanulságosabbak. A fiatal Mark Twain mintha képtelen volna a feloldódásra, emberi kapcsolatok teremtésére, meghatódásra. Főlényének végtelen magánya az ára.

Minden főlénye ellenére sem nézi le az elmaradottságot, hanem éppen a vázolt kontrasztokban tragikusnak ábrázolja. Az álszenteket, az álerköcsöt, a civilizáció gőgében sütkérező korlátoltságot megveti, legyen az akár a műemlékeket barbár módon pusztító amerikai útítárs vagy éppen a »tehetséges kalandor«, III. Napoleon. A butaságot minden körülmény között butaságnak tartja s a kiszolgáltatottságot, ha nem is osztályszempontból, de züllesztőnek. Ezzel a könyvével alapozta meg hírnevét. De ennek nem csak az áltekintheteket és illúziókat romboló szatírája a magyarázata, s nem csak eleven, élő beszédnek ható előadásmódja, hanem az ötletek, megfigyelések, az útra már fegyverül magával vitt ismeretek gazdagsága is.

Benedek Marcell francián csiszolt nyelve kitűnően alkalmas Mark Twain ellenpontoszó

stílusához. Fordításában alig akad egy-két lektori felületességből benn maradt hiba, mint például: lakossága 120.000 fő, amely kétharmada, úgy gondolom, a *női nemen van* (52. l.). Eredetiben: two-thirds of these are women, azaz: ennek kétharmada nő. Vagy: a középső kellemes utat választjuk (6. l.). A jelző eredetileg: a middle and pleasant, tehát ebben az esetben lehetett volna szabadabban s magyarosabban bánni vele: a kellemes középutat választottuk. Magyarítás, amennyire helyénvaló a Rabelais-fordításban, annyira vitatható itten (pl. Szilasbalhás volt magyar helynév alkalmazása Damaszkusz istenhátamögötti falujára csak meglepő, de nem fejezi ki a falu jelentéktelenségét). A szöveg összevonása, mondatok, fejezetek tömörítése az eredetin lényegesebben nem változtatott. Bár a teljes szöveg nem csorbította volna a művészi fordítás értékét, annak ellenére, hogy angol nyelven is számos megnyírbált kiadás forog közközen, — melyekből nem utolsó sorban a kellemetlen önkritikai bekezdések hiányoznak, mondjuk éppen: a Collins Pocket Classics népszerű sorozatában a műemlékeket romboló »zarándokokról« írt remek részletek.

Koczogh Ákos

FÜSI JÓZSEF: AZ ASZÓDI DIÁK.

(Népszerű drámák.) Bev.: Apáthy Imre

Füsi József Petőfi diákeveinek aszódi szakaszát telelevenítő, József Attila-díjjal kitüntetett színjátéka ifjúsági színműirodalmunk egyik ligyelemre méltó állomását jelzi.

Apáthy Imre előszavában méltányolja Füsi bátorságát, amikor arra vállalkozott, hogy fordított gukkeren át nézze hősét, hogy a készből bontsa ki az alakulót, hogy a felnőtt Petőfi jelleméből rekonstruálja a gyermek-Petőfiét. Főhőse jellemét illetően az író tehát arra az álláspontra helyezkedik, ahonnan majdnem egy évtized távlatából maga Petőfi tekint vissza, amikor 1847-ben »Első esküm« c. költeményét megírja.

A nemrégiben elhangzott »Petőfi Mezőberényben« című rádió-drámában, Németh László ugyancsak ennek az eskünek a betartása foglalkoztatja: az, hogy hogyan választja Petőfi befejezendő nagy életművének még be nem váltott ígéretei helyett inkább a halált, tehát azt az utat, amelyre őt épp ennek az eskünek, vagy ahogy az író megfogalmazza: »az eszmének s egyben a halálnak adott váltó-az erkölcs-vitte«. Önkéntelenül kinálkozik a két mű egymás mellé állítása, melyek közül az egyik

Petőfi jellemalakulásának első komoly kibontakozását, — a másik pedig a már kialakult jellem imperativusának minden józan megfontolást elsöpör erejét mutatja be, az egyik a váltó aláírását, a másik annak beváltását igazolja, s együtt az út elejét és végét jelzik.

Füsi darabjának értéke épp abban van, hogy érzékeltetni tudja azt, hogy ez az első eskü egy életre szól. Az írónak sikerül a gyermekifjú jellemének azokat a vonásait megragadnia, amelyek a későbbiekre nézve is hitelesen igazolják, hogy itt és ekkor kapta Petőfi azt az egész életére kiható stigmát, mely elévülhetetlen nyomot hagyott lelken a becsület stigmáját, vagy ahogy Illyés épp az aszódi eseményekkel kapcsolatban mondja: »a becsület rögeszméjé«. S ez a »rögeszme« a történelem tanulsága szerint — gyógyíthatatlan. Füsi színműve épp a »rögeszme« megszületésének körülményeit, okait bogozza.

Ez az alig 15 éves ifjú, akinek »esze felnőtt, de vére még gyermek, kettős életet él, mint különben ebben az életkorban a legtöbb gyermek«. S Illyés megállapítása valóra válik Füsi darabjában: sikerül egy félig gyermeki, félig felnőtt jellem megrajzolá-